

SUVREMENA ETNOGRAFIJA USMENOKNJIŽEVNIH VRSTA U IMOTSKOJ KRAJINI

Puljiz, Matea

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:691545>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-02**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET**

ZAVRŠNI RAD

**SUVREMENA ETNOGRAFIJA USMENOKNJIŽEVNIH
VRSTA U IMOTSKOJ KRAJINI**

MATEA PULJIZ

SPLIT, 2020.

Odsjek za Hrvatski jezik i književnost

Hrvatski jezik i književnost

Hrvatska usmena književnost

**SUVREMENA ETNOGRAFIJA USMENOKNJIŽEVNIH VRSTA U IMOTSKOJ
KRAJINI**

**Studentica
Matea Puljiz**

**Mentor:
prof. dr. sc. Marko Dragić**

Split, 2020. godine

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Usmene lirske pjesme	2
2.1. Ljubavne pjesme	2
2.2. Tužaljke.....	5
2.3 Gange	6
3. Vjerska usmena lirika	11
3.1. Molitve.....	12
3.2. Prenje	21
4. Legende.....	22
4.1. Legenda o postanku Imotskih jezera.....	22
4.1.1. Versificirana legenda o Imotskim jezerima	26
5. Predaje.....	27
5.1. Demonološke predaje.....	28
5.1.1. Vještice	28
5.1.2. Priča o vukodlaku	29
5.2. Mitske predaje.....	30
5.2.1. Vile.....	30
6. Poslovice.....	32
Rječnik	36
7. Zaključak.....	38
Izvori.....	39
Vlastiti terenski zapisi.....	39
Kazivači:	39
Literatura.....	40
Sažetak	43
ORAL-LITERARY INHERITANCE IN ETHNOLOGICAL CONTEX IN IMOTSKI REGION	43
Abstract.....	44

1. Uvod

Usmena književnost je vrsta književnosti koja se producira zahvaljujući jezičnom mediju. U njoj su sadržane višestoljetne i višemilenijumske poruke i pouke koje su korisne čovječanstvu pa je njezina utilitaristična, didaktična i edukativna. U sustav usmene književnosti ubrajaju se: lirska i epska poezija, priče, drame, retorički oblici i mikrostrukture.¹

Svaki se sustav može dalje klasificirati na više vrsta i podvrsta pa tako postoje pomoćne znanosti za proučavanje usmene književnosti poput: povijesti, psihologije, sociologije, antropologije i drugih. Danas postoji velika opasnost od nestajanja i zanemarivanja usmene baštine i zbog toga je jako važno zapisivati i dalje te oblike kako bi se mogli prenositi s koljena na koljeno. Gotovo nijedna književnost nije toliko često mijenjala ime kao što je usmena književnost.

Proučavajući dio o usmenoj književnosti u *Uvod u književnost (Škreb-Stamać)* vidljivi su mnogobrojni termini (seljačka književnost, pučka, tradicionalna, umjetna), ali je književnost ipak najčešće nazivana narodnom.²

U Dalmatinskoj se zagori već od davnina čuju zvuci rere, gange i ojkavice. To tradicijsko narodno pjevanje prenosilo se, a i danas se prenosi, s koljena na koljeno. Slušajući svoje starije, mlađi naraštaji su učili i oponašali njihovo pjevanje te se ono tako sačuvalo sve do danas. To je na neki način naše blago jer nas povezuje s našim precima i tako ostajemo u doticaju s njima. Ta naša blaga vidimo u obliku mnoštva običaja, tradicija, nošnji, pjesama koje su naši stari načinili s velikom ljubavlju upravo zbog toga da bi mi jednog dana mogli uvidjeti kako je to bilo živjeti u „njihovo“ doba. Svi oni su živjeli teškim, ali lijepim životom. Bili su sretni i zadovoljni jer su imali jedni druge, slobodnu misao i činili su djela koja odjekuju i danas. Toliko bi se veselili kada bi u selo došao netko tko je putovao i pričao im o svojim doživljajima s putovanja, pa čak i vijestima iz okolnih sela. Oni su sve to pomno slušali i bili zadivljeni. Ovakva iskustva nas uče, ne da se vratimo u vrijeme naših predaka i živimo kao oni bez svega današnjega, već da cijenimo ono što imamo. Ovaj rad bazirat će se na područje Imotske krajine, najviše Runovića. Runovići su selo u Imotskoj krajine koje se je smjestilo

¹ Marko Dragić, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti* (Fakultetski udžbenik) Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008., str. 11-13.

² Josip Kekez, *Usmena književnost*, u *Škreb – Stamać, Uvod u književnost*, IV. Poboľšano izdanje, Globus, Zagreb, 1986., str. 140.-142.

između rijeke Vrljike i brda Mračaj. Već duži niz godina u Runoviću se organizira Večer folklor na kojem nastupaju razne folklorne udruge iz cijele imotske krajine pa čak i šire te se tu svi zaljubljenici u narodne običaje druže.

2. Usmene lirske pjesme

„Lirska je pjesma skupina umjetnički komponiranih lirskih slika kojima dominira osjećajnost. Te pjesme prate čovjeka od rođenja (uspavanke) pa do smrti (naricaljke). Lirske pjesme su najbrojnija usmenoknjiževna vrsta, a obuhvaćaju vjersku i svjetovnu liriku.“³

Usmene lirske pjesme obuhvaćaju svjetovnu i vjersku liriku. Svjetovna lirika se dijeli na mitske, posleničke, obredne, povijesne i ljubavne pjesme, balade, romance, šaljive pjesme te bečarce i gange. U vjerske pjesme spadaju prenja, molitve, versificirane legende i romarske pjesme. Lirske pjesme odlikuju lirske slike koje su pune osjećajnosti. Može biti iskazan sklad ili nesklad, tuga sreća ili pak bol.⁴

Prije su to ljudi pjevali zbog zabave, a uz pjevanje redovito se je i plesalo kolo. U Runoviću postoji kulturno folklorno udruženje KUD *Novae* koje je jako aktivno te često sudjeluju na raznim smotrama te se u samim Runovićima svake godine održava *Večer folklor*.

2.1. Ljubavne pjesme

“Najstariji zapis hrvatske svjetovne lirske ljubavne pjesme seže u period između 1421. i 1430. godine. Pjesmu su pjevali “dubrovački vlasteličići” u svojim uredima krataći vrijeme.”⁵

Ljubavne pjesme pjevaju o ljubavi između mladića i djevojke, roditelja i djece, sestre i brata, muža i supruge. Osim toga, ljubavne pjesme mogu biti upućene prirodi i životinjama. U

³ Marko Dragić, *Suvremena etnografija tradicijske kulture Hrvata u jablaničkom kraju*. Hrvati Jablanice prošlost, sadašnjost, budućnost. Jablanica – Mostar, 2019. str. 351.

⁴ Dragić, Marko, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, lirika, epika, retorika*, MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo, 2006. str. 8-32.

⁵ Marko Dragić, *Suvremena etnografija usmenih lirskih pjesama u Ogorju i okolici*, Župa Ogorje (Putovima života i vjere između Svilaje i Moseća), Kulturni sabor Zagore et. alt. Split, 2017., str. 500.

povijesti postoje i mnogobrojne pjesme o Bogu, Isusu Kristu, Blaženoj Djevici Mariji te Božjim svecima i sveticama.⁶ Ovu pjesmu Slobodan je upamtio od svoje bake.

Paunovo kolo

Paun leti da poleti, paun leti da poleti

Paune moj, golube moj.

Pauna mi glava boli, pauna mi glava boli

Paune moj, golube moj.

Pauna mi leđa bole, pauna mi leđa bole

Paune moj, golube moj.

Na čije će krilo pasti, koga li će poljubiti

Paune moj, golube moj.⁷

Izniman lirski efekt postiže se višestrukim upotrebama asonancija, prigodnih lirskih epiteta, anafora, metafora, alegorija i drugih stilskih figura.⁸

Siroče sam na sve mi se žaluje

Jer ja ne znam gdje moj dragi danuje

Jel danuje gdje li noću noćuje

I koju li mjesto mene miluje

Ah, neka ga i on će se kajati

Pa će doći pod moj prozor plakati

A ja ću se sa prozora smijati

Pa ću reći bjež odatle dragi ti

Nisi vrijedan moju baštu gaziti

A kamo li moje lice ljubiti.⁹

Neke su usmene lirске pjesme uglazbljene. Takva je sljedeća:

⁶ Dragić, Marko, Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, lirika, epika, retorika, MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo, 2006., str. 36.

⁷ U Imotskom 2018. kazao mi je Slobodan Puljiz, rođen 26. kolovoza 1964. u Imotskom.

⁸ Dragić, Marko, Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008. str. 99.

⁹ U Runoviću 2018. kazala mi je Neda Cvitanušić djev Babić, rođena je 1950. u Runoviću.

*Zelen lišće goru koti
Miris cvijećem polje šara
A u lugu sirotašce
s tihom gorom razgovara
I ti imaš majku svoju
Goro čarna goro mila
Kad te tvoja dobra majka
Tako lijepo opremila
Obukla ti dolamicu
Izvezla je od miline
Išarala tople grudi,
ravna polja i doline
Pada dijete s tihim glasom
Čarnoj gori zborit poče
A udahnu gora čarna
Oj siročče, oj siročče.¹⁰*

Siroče je čest motiv u usmenim lirskim pjesama. Varijacije sljedeće pjesme su također uglazbljene:

*Jedno dijete malo bez majke
Ostali nokti, ćemnovali prsti,
ćemnovali prsti
Idi dijete doma, idi dijete doma
Majka ti je nova, majka ti je nova
Grobak se otvara, grobak se otvara
Majka odgovara, majka odgovara
Idi dijete doma, idi dijete doma
Majka ti je nova, majka ti je nova
Nije majko mila, nije majko mila
Ko što si ti bila, ko što si ti bila
Kad mi kruha daje, kad mi kruha daje*

¹⁰ U Runoviću 2018. kazala mi je Neda Cvitanušić djev Babić, rođena je 1950. u Runoviću.

*Broji zalogaje, broji zalogaje
A kad si ti dala, a kad si ti dala
Redom si pjevala, redom si pjevala
Kad mi noge kupa, kad mi noge kupa
Od korito lupa, od korito lupa
A kad si ti kupala, a kad si ti kupala
Redom si ljubila, redom si ljubila.*¹¹

2.2. Tužaljke

Naricaljke (tužaljke, tužbalice) poznate su još od najstarijih civilizacija. Naricaljke su oblik plača za pokojnikom. Komponirane su osmercima ili desetercima. Iznimno tužan lirski efekt postiže se višestrukim upotrebama asonancija, prigodnih lirskih epiteta, anafora, metafora, alegorija i drugih stilskih figura. Namijenjene su oplakivanju pokojnice ili pokojnika u domu, na pogrebu i na grobu.¹²

Jako su bolne, ali su pune dostojanstva. Najsnažnije su „majčina tužaljka, kćerkina, sestrina te udovičina“. Osim njih postoje i tužaljke za ubijenim prijateljem, za poginulim na bojnopolju, za mrtvima u tuđini.¹³

Ove pjesmu su Neda i ostale prijateljice pjevale dok su bile mlade cure:

*Moj brate, diko moja,
Di je lipa mladost tvoja?
O moj bore, povaljeni,
O moj grade razoreni!
Evo iđu blagi danci,
Gizdaju se mladi momci,
Mladi momci i divojke,
Skupljaju se u sastanke.*

¹¹ U Runoviću 2018. kazala mi je Neda Cvitanušić djev Babić, rođena je 1950. u Runoviću.

¹² Dragić, Marko, Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008. str. 99.

¹³ Dragić, Marko, Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, lirika, epika, retorika, MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo, 2006., str. 39.

*Tebe brate, vidit nema,
Ni u crkvi ni u kolu,
Ni u tvome bilon dvoru.
A moj brate, tugo moja,
Jadna ti je sestra tvoja.
Mila seko, seko mila,
Ti si uvik dobra bila
I mene si razumila,
Ti mi ode, seko mila,
Pozdravi mi Iku moga,
Ako tebe seko pita,
Šta je novo u Parlovin,
Ti mu reci, seko mila,
Mlađarija podgojena
I po svitu razasuta,
Sve se kuće popravile
I nanovo sagradile,
Njegova se porušila,
Po njoj raste maovina.¹⁴*

2.3 Gange

Ganga ima iznimno raznoliku povijest, ali ono što doista treba naglasiti jest da je ona neizostavan dio stoljetnog glazbenog izričaja Imotskog i Vrgoračkog kraja. Ovo višeglasno pjevanje na dah odnosno pjevanje koje traje koliko i dah glavnog pjevača, osim u našim krajevima pojavljuje se i u susjednoj Bosni i Hercegovini. Glavni pjevač pjeva prvi stih dok ga drugi pjevači, u pravilu dvojica ili trojica, prate ispjevavanjem samoglasnika e ili o. Smatra se da je ganga nastala u Imotskoj krajini:

*Curu prose paša i veziri,
Sedam kralja od sedam zemalja.*

¹⁴ Kazala mi je 2018. Mara Puljiz (djevojačko Kuštra) rođena je 15. kolovoza 1932. godine u Runoviću.

*Cura kreće nijednoga neće,
Obrvice morske pijavice,
Trepavice krila lastavice.*

*Kad korača tihu rosu baca
Suho bi se pomamilo drvce
Ka ma ne bi u mladića srce.
Moj Milane u vojsku se mora
Od ljubavi nema ni govora.*

*Ja za vrata neko milo zove
Okreni se milo zlato moje.*

*A kad mašina Splitu gradu hukne
Nemoj dragi da ti srce pukne.*

*Gospe moja da je meni znati.
Kojim ću se prezimenom zvati.*

*Moj dragane visoki jablane,
Ja malena u te zaljubljena.*

*Imala sam cviče pokraj vode,
I dragana pa mi u svit ode.*

*Ja od dragana tri godine mlađa,
Al' mi ljubav od šećera slađa.¹⁵*

*Gango moja, ko te izmislijo,
Škutor Mate, đava ga odnijo!
Gango moja, što te piva nebi,*

¹⁵ U Runoviću 2018. kazala mi je Neda Cvitanušić djev Babić, rođena je 1950. u Runoviću.

*kada san se rodijo u tebi!
Volin tebe zapivati, gango,
neg zaplesat valcer oli tango!*¹⁶

*Ne daj, bože, crnu Ciganinu,
da za kruvom ide u tuđinu!
Oj Njemačka, nevoljo i tugo,
vratit ću se neće proći dugo!
Đava odnjo Njemačku i marke,
ja san osta bez ćaće i majke!*¹⁷

*Gango moja, što te piva ne bi
kada san se rodijo u tebi!
U pismi se svašta pivat more,
lud bi bijo ko bi zamirijo!
Gorke moje suze divojačke,
vratite mi dragog iz Njemačke!*¹⁸

*Di si Mate naučijo gangu,
U Imacki idući na vagu.*

*Ko je reka bolila ga duša,
Da je gadna moja garavuša.*

*Gango moja, gangat ću te i ja,
Kad te ganga cila Dalmacija.*¹⁹

*Kikiriki pamuku
ja te sadim za muku!
Curi turi di jon voda curi,*

¹⁶ U Imotskom 2018. kazao mi je Slobodan Puljiz, rođen 26. kolovoza 1964. u Imotskom.

¹⁷ Isto.

¹⁸ Isto.

¹⁹ Isto.

*a gospoји di jon voda stoji.
Oj motiko, odbit ću ti uši,
ti si mojoj dodijala duši.*

*Blago meni, neću grma brati,
sve ću ovce u zadrugu dati!*

*Ako dragi pogineš u ratu,
dio mi je ko i tvomu bratu!*

*Ratuj rate ako ćeš do vika,
kad je moja poginula dika.
Hrvatice kidajte marame,
zavijajte svojoj braći rane.*

*Bože mili, ko bi reka lani,
da će Božić slaviti partizani.*

*Iz Imotskog zlatno pero piše,
mi Hrvati ne bojmo se više!*

*Sinove je mnoge pokopala,
trobojnice dok se dokopala.*

*Volim jesti Tuđmanova kruva,
nego mesa što ga Račan skuva.*

*Oj Tuđmane jabuko sa grane,
Hrvatskoj si izliječio rane.*

*Oj Tuđmane pobjednik si prvi,
dobio si državu bez krvi.*

Suze moje na koga su pale,

na njemu se rane otvarale.

*Neću malu da mi je i draža,
kad je čuva materina straža.*

*Da san riba i da me rasiku,
pokraj srca našli bi mi diku.*

*Ljubav sime ne sije se, nano,
to je sime što izniče samo.*

*Sedam dana ne vidim dragana,
osmi danak dođe mi na sanak.*

*Misečino, i ti svašta znadeš,
samo pazi da me ne izdadeš.*

*Ja bi dala šta moj dragi pita,
da mi nije đavlijega svita.*

*Draže mi je poljubiti diku,
neg' večerat šećera u mliku.*

*Oj ledino bi l' se orat dala,
di je mala nogon zapirala.*

*Selo moje sijalice krase,
danon gore, a noću se gase.*

*Što je meni mladu i zelenu,
od curice napraviti ženu.*

*Mala moja ko te tako goji,
bokovi ti tanji nego moji.*

*A moj dragi srce bi ti dala,
kad bi sedam rezerve imala.*

*Svi u mome selu jidu pure,
a ja neću držin se kulture.*

*Mala moja u slučaju kiše,
bolje ti je da sam ja poviše.*

*Čobanica u suknjici mini,
poplašila ovce u planini.*

*Što sam mršav, to su krive žene,
stezale su ruke oko mene.*

*Mala mi se hvalila kolegi,
da kroz staklo ljubila me ne bi.*

*Rano ti si mala moja legla,
do jutra bi piliće izlegla.²⁰*

3. Vjerska usmena lirika

Vjersku usmenu liriku čine prenja, versificirane legende te molitvene pjesme. Hrvati su u sedmom stoljeću primili kršćanstvo, a vjerska usmena lirika može se pratiti od 13. stoljeća pa sve do danas. U njima možemo primijetiti duboku religioznost koja postoji u hrvatskom puku jer je se naša vjera sačuvala kroz stoljeća.²¹

²⁰ Kazala mi je 2018. spomenuta Mara Puljiz.

²¹ Dragić, Marko, Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, lirika, epika, retorika, MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo, 2006., str. 41-43.

Prenja su moralno-didaktička nadmetanja. Do danas su u usmenoj književnosti sačuvane versificirane legende i to: Sveti Jure i zmaj ognjeni i Sveta Kate, vevlasti. Postoje i romarske pjesme, a to su vjerske pjesme koje su pjevale skupine hodočasnika idući u Rim.²²

3.1. Molitve

„Budući se prema crkvenome učenju godišnje vrijeme dijeli na Advent, Božić, Korizmu, Uskrs i Vrijeme kroz godinu, molitvene pjesme mogu se klasificirati na: Adventske i božićne; Korizmene i uskrsne; Svetačke. Toj klasifikaciji mogu se dodati: Molitvene pjesme Isusu, Molitvene pjesme Mariji, Jutarnje, Večernje, Obredne, Prigodne, Općinske (pripоруке), Prenja. Pri tome je važno napomenuti da se, primjerice, adventske i božićne te korizmene i uskrsne molitve mole kroz cijelu godinu. U mnogim molitvama prepleću se motivi molitvi.“²³

*Iđen spati, Boga zvati
I Mariju Božju mati.
Bog će nami dobro dati
I Marija Božja mati.
Bog se diže na nebesa
Ta velika čad udesa.
Nebesa sad se otvoriše
Anđeli sad se pokloniše
U more se potopiše.²⁴*

Brojne su molitve koje se mole u adventu ali i kroz cijelu godinu. U tim molitvama je okrunjena Gospa, / Svetog Duha napunjena./ Sinka oće poroditi / Isus će mu ime biti / Svako će ga vazda biti:

*Osta Gospa okrunjena
Svetog Duha napunjena.
Sinka oće poroditi
Isus će mu ime biti*

²² Isto, str. 41-43.

²³ Marko Dragić, *Tradicijske katoličke molitve u Ogorju i okolici*, (Putovima života i vjere između Svilaje i Moseća), Kulturni sabor Zagore et. alt. Split, 2017., str. 655-656.

²⁴ U Runoviću 2018. kazala mi je Neda Cvitanušić djev Babić, rođena je 1950. u Runoviću.

*Svako će ga vazda biti.
O Isuse željo moja
Moja duša nije živa
Dokle tebe ne uživa.
Moj Isuse, moj pokoju
Pridajen ti dušu moju
Prinu vječnu slavu tvoju.*²⁵

*Križ na čelo, Gospa na usta
Isus na prsi
Križon se križan
Pod križon ligan
Križ me čuva
Srića do svita
Bog i Gospa dovika.*²⁶

„Veliki petak zajedno sa Velikim četvrtkom i Velikom subotom čini Vazmeno (Sveto, Veliko) trodnevlje. Slavi se petkom prije Uskrsa. Na Veliki petak kršćani se sjećaju Isusove muke i ovozemaljske smrti na križu, kojom je Isus Krist otkupio svijet. Većina dana provodi se u molitvi uz strogi post. Za kršćane je taj dan jedan od najvećih u godini. Toga dana oltar je bez križa, svijećnjaka, cvijeća, oltarnika, što simbolizira Isusovu muku i smrt. Na taj dan ne slavi se misno slavlje, već obredi Velikog petka. *Kanta se Muka Isusova*, otkriva se i ljubi križ, te se pjeva *Gospin plač*. Nekoć se *Plač* pjevao i kroz cijelu korizmu kako u crkvi, tako i po kućama uvečer. U toj pjesmi je muka Isusova, i govori kako je Gospi bilo za vrijeme Isusove muke. Veliki petak u sakralnoj baštini karakteriziraju: molitve od zore do podneva; post; pomoć bolesnima i siromašnima; tradicijske molitve; Gospine lamentacije; obred Križnoga puta i ljubljenja križa; obred čuvanja Kristova groba; te u nekim mjestima pisanice.“²⁷

²⁵ Isto.

²⁶ U Runoviću 2018. kazala mi je Neda Cvitanušić djev Babić, rođena je 1950. u Runoviću.

²⁷ Marko Dragić, *Veliki petak u sakralnoj baštini bosansko-hercegovačkih Hrvata*, Muka kao nepresušno nadahnuće Passion as an Inexhaustible Source of Inspiration for Culture, br. VI., Pasijska baština Bosne i Hercegovine 2, Passion Heritage of Bosnia and Herzegovina 2, Zbornik radova VII. i VIII. međunarodnog znanstvenog simpozija Proceedings of Seventh and Eight International Scientific Symposium Vitez, Zagreb, 2012., str. 332.-333.

U Runoviću već dugi niz godina postoji tradicijsko nošenje križa na Veliki Petak. Procesija se nikada nije prekidala, pa čak ni u doba komunizma u kojem se državni režim žestoko protivio bilo kojoj vrsti obilježavanja religijskih običaja. Na toj procesiji svake godine bude i po nekoliko tisuća ljudi. Svi Runovićani koji žive izvan Runovića dolaze tradicionalno u svoj rodni kraj kako bi sudjelovali u procesiji. Procesija ide preko cijeloga Mračaja i nosi se veliki drveni križ. Dan prije, na Veliki Četvrtak svi muškarci u selu idu na tradicionalnu misu i tada se izvlače brojevi, odnosno bira se tko će na Veliki Petak nositi križ.

*Otkad znam za sebe u Runoviću se je svake godine nosio križ. Moj pokojni ćaća uvijek nam je za vrime korizme priča kako je najveća čast da te izaberu da nosiš križ. I on se sića kad je bio mali da se je križ svake godine nosio bez odgađanja, jedino šta se je ruta nekad minjala.*²⁸

Na Veliki petak molilo se i postilo, često žežinjajući:

*Božji pivci pivaše
i Božju majku buđaše.
Ustaj Divo Marijo,
Sin ti se je rodijo
i po polju 'odijo,
zlatnu krunu nosijo.
Džudije ga sritoše,
zlatnu krunu skidoše,
a trnovu staviše.
Doklen trnci dopiraše,
tud kapi kapijaše,
kuda kapci kapijaše,
tuda ruže cvatijaše.
Tri anđela doletiše
sve te ruže poberoše,
u kite ga kitijaše,
u vinčiče vinijaše
i prid Boga donosiše.*

²⁸ U Runoviću 2018. kazala mi je Neda Cvitanušić djev Babić, rođena je 1950. u Runoviću.

*Sam je Bog govorio,
ko bi ovu molitvicu izmolio
Ujutro rano, uvečer kasno,
tri bi duše saranio,
Prvo svoju, pa očevu,
pa i treću materinu.
Božji Sine, budi faljen
po sve vike vikova. Amen.²⁹
Zvonce zveči,
Gospa kleči,
Isus muku trpi.
Za Isusa ranjena,
za Isusa spašena.
Spasi Bože i mene,
ja virujen u tebe,
U sve crkve crkvenske,
u sve anđele nebeske.
Amen.³⁰*

„Na proslavi rođendana Heroda Antipe, Herodijadina kćerka plesala je zanosno i očarala Heroda te joj je on obećao ispuniti svaku želju pa sve i ako zatraži polovicu kraljevstva. Nakon plesa Herodijadina kćerka pitala je svoju majku za savjet što bi mogla zatražiti od Heroda, a majka joj je savjetovala da zatraži glavu Ivana Krstitelja na pladnju. Ona je to i zatražila te joj je želja bila ispunjena. Herodijada i njezina kćerka krive su za smrt Ivana Krstitelja i zbog toga se one u folkloru Hrvata nazivaju demonskim bićima. U hrvatskoj se tradiciji Herodijada naziva Poganica, a njezina kćerka Irudica. Po narodnome vjerovanju, Irudica predvodi olujno nevrijeme praćeno jakom grmljavinom, a njezina majka Poganica, sakrivena u oblaku, krije ju da ne bi bila pogođena. Nekoć su Hrvati bajali protiv Irudice. Nekadašnje su basme kristijanizirane te se i u naše vrijeme izgovaraju kad grmi i sijeva kako bi se ljudi i njihovo imanje zaštitili od Irudice.“³¹

²⁹ U Runoviću 2018. kazala mi je Neda Cvitanušić djev Babić, rođena je 1950. u Runoviću.

³⁰ Kazala mi je 2018. spomenuta Mara Puljiz.

³¹ Marko Dragić, Irudica u hrvatskome folkloru, *Croatica et Slavica Iadertina*, 13 (1), Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2017. str. 135.

*Sveti Ilija ognjeni
Koji grome odgoniš
Goni grome od nas
Na bedeme visoke
Na ledine široke
Dino pivac ne piva
Dino čedo ne plače
Tu je tica irudica
Majka joj je prokletnica
Od Boga prokleta
Svetog Ivana krvi propeta
Biž irude od nas
Isus Krist je kod nas.
Amen.³²*

*Duše Sveti, ponizno te molim
Da vazda budeš uz nas,
Da u svim stvarima radimo
Samo po Tvojim nadahnućima.
Dođi Duše Sveti i ulij u duše
Vjeru, ufanje i ljubav.³³*

Hrvati u mnogim krajevima kazuju varijacije sljedeće molitve:

*Nediljice milosna,
Kriposti si kriposna
I u putu pučena
i u krvi rumena
Kaži meni putiću*

³² Kazala mi je 2018. spomenuta Mara Puljiz.

³³ Isto.

*na zelenu goricu,
na studenu vodicu
Otklen voda izvire
iz kamena mramora
Iz drveta javora
Tute sjedi Djevica
na glavi joj krunica
Bile ruke umiva
grišne duše doziva
Vatite se ramena
za Isusa ranjena
Pogledajte gori doli
Di se zemlja otvara
Nebo se prosvitljuje
Svitli Bože duše naše
Koje s nama pribivaše
O Isuse, budi faljen
U sve vjeke vjekova
Amen.³⁴*

Navedena pjesma ima motive Gospina ukazanja sv. Bernardici 1858. godine u Lurdu.³⁵
Katolici prije spavanja mole i sljedeću molitvu.

*Idem spati, Boga zvati,
Mariju milovati.
Marija je Božja mati,
ona će nam pomoć dati.
Hvala Bogu, prođe danak
i dolazi slatki sanak.
Ali Bože nek' ću spat'*

³⁴ Isto.

³⁵ O tome više: Marko Dragić, *Sveta Bernardica u hrvatskoj usmenoj lirici*, *Suvremena pitanja*, 14, časopis za prosvjetu i kulturu, Matica hrvatska Mostar & Fakultet prirodoslovno-matematičkih i odgojnih znanosti, Mostar, 2012., str. 85-99.

*ja ću Tebe prizvat',
da mi budeš u pomoći.
Nastojat ću ove noći
da mi svaka bijeda mine
i opet mi sunce sine.
Moj Isuse, moje sve,
dođi k meni, žuri se,
moja duša ljubi Te.
Amen.³⁶*

„Iznimno važno mjesto u kršćanstvu pripada sv. Josipu. Josip je bio zaručniku Djevice Marije i hranitelju Isusa i Djevice Marije. Potomak je kralja Davida kojem je Bog obećao da će od njega poteći Mesija. Evanđelja ne navode niti jednu Josipovu riječ, a sve ono što znamo o njemu saznajemo uglavnom u dva prva poglavlja Matejeva i Lukina evanđelja. Sv. Josip zaštitnik je Hrvatske, mnogih drugih zemalja, gradova, institucija. Zaštitnik je obitelji, očeva, djece, mladeži, siročadi, zaštitnik dobre smrti, putnika i prognanika, kolara, tesara, stolara, radnika i obrtnika, inženjera, doseljenika, umirućih i grobara i dr.“³⁷

Svetkovina sv. Josipa najčešće je „u korizmi na taj dan u hrvatskoj kulturnoj baštini dopušteno je provešeliti se i proslaviti velikoga sveca. Toga dana nije obvezan post, skupljaju se na sijela, mladi se zabavljaju. Runovićani svetkuju sv. Josipa, a sve do mise ispovijedaju se starci. Na Blagovijest se ispovijedaju starice dok se težački posao ne obavlja.“³⁸

*Sjedi Gospa okrunjena,
od anđela pozdravljena.
Tko se Gospi preporučī,
od sebe ga ne odluči
već ga Bogu preporučī.
Bog ga primi i usliši,
napuni ga milosti
kao sunce svjetlosti.*

³⁶ Kazala mi je 2018. spomenuta Mara Puljiz.

³⁷ Dragić, Marko. Štovanje sv. Josipa u hrvatskoj crkveno-pučkoj baštini." Nova prisutnost XVIII, br. 1 Zagreb, 2020., str. 146.

³⁸ Isto, str. 149. prema: Silvestar Kutleša, Život i običaji u Imockoj krajini, Imotski, Matica hrvatska – Ogranak Imotski, 1997, str. 276.

*Evo Bože prođe danak,
a dolazi slatki sanak.
Prvo Bože nek ću spati,
dragoga ću Boga zvati,
da mi bude u pomoći,
spavajući ove noći,
da me svaka briga mine
i sunce mi opet sine.
O Josipe, oče sveti
čuvaj kuću i posveti
sva Obitelj nek' se složi
sretna ljubav nek' se množi.³⁹*

Vjernici mole molitve za laganu smrt i spas duše:

*O Divice plemenita,
o ružice zlamenita.
O Kraljice uzorita,
o studence vode žive,
Čitlaču slavne, divne.
Pusti nama slavne zrake,
od milosti Majke take.
Kad nam veće sunce izajde,
sužanjstvo jureć projde.
Za te tvoje sve žalosti,
daruj nam sad radosti.
Isprosi nam oproštenje,
tvog smo sina stvorenje.
Izbavi nas iz nevolje,
falit ćemo te još bolje.
Spomeni se, draga majko,
pa promisli svakog jako.*

³⁹ Kazala mi je 2018. spomenuta Mara Puljiz.

*Ti si za nas uzvišena,
Božja majka učinjena.
Svi mi znamo do istine,
da za grije vas izgine.
Svi mi znamo temeljito,
da ti moreš tajnovito.
Više moreš kada 'oćeš,
neg' svi sveti od Isusa oprošćeni.
Isus će nam oprostiti.
O Divice, k'o Gospoja svake dike,
jer ti nije nigdi slike,
nigdi slike ni prilike.
Jesi Gospe, sva si lijepa,
k'o Gospoja privelika.
U nebeskim svetim gore,
di Divice sidiš gore.
u suncu je obučena,
u misecu odivena,
kruna joj je dvanest zvijezda.
O čovječe, grišniče,
der ti za nas uzrok imaj.
Kako Sveto pismo viče,
ti se pokaj i ispovidi.
Za grije s Bogom idi,
jer od grija duša blidi.
Po radluku i pravici,
O ti Divo, Divici,
da pivamo svi ko lici,
slavnoj Majci i Divici.
Nek' nas u raj sad povede
I u vječnu slavu uvede.
Isus je se porodilo,
nebo, zemlju prosvijetlio.
Sudi Isuse, dušu našu.*

*Stvoritelju, Oče sveti,
o Isuse, naš propeti.
Nama teške grije prosti,
na času smrti
nas Ti pomози.
Amen.⁴⁰*

3.2. Prenje

Prenja su moralno-didaktička nadmetanja, a poznavale su ih najstarije civilizacije.⁴¹

*O Isuse, diko moja
Kakva bide misa tvoja?
Nikad bolja, Majko moja.
Nikad bolja ne bijaše,
Sve se duše iskupljaše,
Samo trije ne mogaše.
Jedna duša ne mogaše,
Nije Boga molila.
Druga duša ne mogaše,
Nije k misi odlaziše.
Treća duša ne mogaše,
Nije posta postila.
Na me duša dolazila,
Jadno tilo zazivala
Ustan gori jadno tilo,
Šta si Bogu sagrišilo?
Nisi tilo posta postit,
Nisi tilo k misi odit,
Nisi tilo rane zadobivat,
Slavu Božju opsluživati.*

⁴⁰ Kazala mi je 2018. spomenuta Mara Puljiz.

⁴¹ Dragić, Marko, Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008. str. 179.

*O, Isuse budi faljen po sve vike. Amen.*⁴²

4. Legende

„Legenda dolazi od latinske riječi i njeno je značenje *ono što valja čitati, ono što treba čitati*. To je vrsta priče vjerskog karaktera. U njezin se sadržaj vjeruje. U legendama su sudionici Isus Krist, sveci, svetice, crkveni dostojanstvenici, mučenice i mučenici. Legenda se je dugo poimala kao priča iz života svetaca te priča o Božjim i svetačkim čudesima. Bliske su predaji i katkad su legende teško odvajaju od predaja, ali je ipak element čuda njihov *genus specificum* što ih donekle izdvaja. Legende unose red i harmoniju u život. Božja i svetačka čuda kažnjavaju zlo, a nagrađuju dobro⁴³ ispravljajući nepravdu.

4.1. Legenda o postanku Imotskih jezera

„Starozavjetni motiv o uništenju Sodome i Gomore imao je snažan utjecaj na legende Hrvata. U tim legendama najčešći su protagonisti Isus i sveti Petar ili dva anđela koji su prerušeni došli provjeriti Gavanovu oholost, škrtost i nemilosrdnost. Najstariji zapis te legende u Hrvata dolazi iz 15. stoljeća, a nalazi se u djelu *Fiore de virtu*. Fra Petar Bakula u svojem djelu Šemantizam spominje legendu o uništenju Gavanovih dvora koji su se nalazili na mjestu današnjeg Crvenoga jezera i Modroga jezera u Imotskom te ističe kako narod još uvijek pripovijeda mnogo toga o uništenju Gavanovih dvora.⁴⁴

Ovu legendu o nastanku Modrog i Crvenog jezera Neda je čula u Runoviću prema priči Mate Škore:

Bio je u davna doba, blizu Imotskoga, jedan bogati čovik zvani Gavan. Po kipu čovik, ali po srcu i duši đava. U Gavana bilo svega samo duše nije. U Gavana dvoji dvori, jedni lipši od drugi. U dvorima svakog blaga, a van dvora ni broja se ne zna. Čije polje? Gavanovo. Čije brdo? Gavanovo. Novca je ima toliko da mu pogotovu broja nije zna.

⁴² Kazala mi je 2018. spomenuta Mara Puljiz.

⁴³ Marko Dragić, *Predaje i legende Hrvata u jablaničkom kraju*, Suvremena pitanja 22, Mostar 2016. str. 78.

⁴⁴ Dragić, Marko, Starozavjetni motiv Sodome i Gomore u Bakulinom Šematizmu i u suvremenom pripovijedanju u Hercegovini, Zbornik o Petru Bakuli, Hrvatski studiji Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 2013., str. 75.

Novac je drža u sobam, na tavanu, a ne u sanducim. Zlato u jednoj, srebro u drugoj, bakar u trećoj sobi. Mala je ima na sedamdeset i sedam mista. U svi sedamdeset i sedam mista bile su pojate i torovi. Različite pojate za krupni, a različite za sitni zub. Otklen Gavanu toliko blago? Ništo i stariji doranili, a najviše Gavan krivo steka i primaka. Što privarom, što silom, što kamatom, pritiska i grad i sva sela, od Kamenjaka do Gruda, svu burnu i zapadnu stranu polja i oko polja imotskoga. Ima je dosta kmeta i slugu, bezdušni ka i on sam (Gavan). S pomoću kmeta otima je čoviku parnicom. Kmeti se zakuni krivo, a Gavan dobij parnicu. Je li ti zajmijo sto kroz godinu dana, valja mu vratiti dvista. U jednim dvorima litova je Gavan, a u drugim dvorima zimova. Ima je Gavan ženu i jedno muško dite, ne jako. Žena bila prava slika i prilika svog čovika pa i gora, jer olija. Težaka mrzila, a prosjaka s vrata gonila. Dosta je palo sirotinjski suza. Uzdasi i suze sirotinjske i Bogu dodijali. Jednom Isus - milosnaga bila - dođe ka prosjak, prid istočne dvore Gavanove. U dvorima ne bilo Gavana, nego mu žena.

Otiša Gavan u zapadne da miri i broji novac. Zakuca Spasitelj na Gavanovim vratima šćapićem i reče:

Daj štogod prosjaku, Bog ti da! Pogledaj na sirotu, Bog na te pogleda! Utiši gospodarice gladna, utišijo tebe Bog!

Kad dodija Gavanovici, izađe na vrata i reče prosjaku:

Ajde mi s vrata! Vi skitančine i linčine ne date mi mira meni i djetetu mome u kući mojoj!

Daj zalogaj kruva, Bog ti da! - proslidi prosjak.

Šta će meni Bog tvoj, dok je meni Gavan moj! - uzgorito reče Gavanovica.

Nu da se otrese prosjaka, donese joj sluga iz kuće koru kruva, metnu joj sluga na papuču od noge i ona dobaci prosjaku. Sramota joj se činilo da rukom prosjaku dade.

Daj mi gazdinice i jedan trs kupusa, kad ti ga je Bog da u vrtlu ovlika - opet će prosjak.

Gavanovica naredi slugi da mu odriže trs kupusa, ali oni trs uz put što u nj pasi zapišaju. Sluga ode i odriza, ne oni trs, nego drugi zdravi. Boja se je Boga ovi sluga. Prosjak primi i ode. Ali na rastanku reče slugi:

Noćas će biti svašta, ti se ne boj ništa! Gromovi će pucati, zemlja će se tresti, i jezera će se otvarati. Ali sve to tebi nauditi neće! - prosjak reče i ode.

Sluga ostade zamišljen. Sluga je ovi virova u Boga, i zaradi Boga i svoje duše Gavana pošteno služijo, ali prosjaku nije sve virova. Od sveg Gavanova dobra najvolijo je ovi sluga Gavanovo dite. Kad se naš Gospodin milosnaga bila rasta od poštenoga sluge, pošla je od jednog do drugog čobana i kmeta Gavanova. Od sedamdeset i sedam čobana, i isto toliko kmeta nađe ji samu dvojicu sa srcem i dušom. Kako bi Isus kome doša, pita bi kakav darak na put Božji. I svi ga odbiše ili zanikaše osim dvojice. Ali ji je zato sve Bog i pokara, osim ove dvojice čobana. U jednoga od ove dvojice zapita Isus jedno janje.

Bi li ti prijatelju - upita Isus prvoga - zaradi Boga pogleda na čovika siromaja i prigorijsko jedno janje? Odavna se omrsijo nisam?

Moj gospodar Gavan - reče Isusu kmet - ne daje mi godišnje nego tri ovce. Tri ovce ojanjile po jedno, to ti je troje janjaca. I moja su dica i gola i bosa i sotna, ali kad pitaš zarad Boga, prigoriću janjca. Evo ću otići odma po nj.

Nemoj ići - reče mu Isus - ako je srce ka i jezik, sam će janjac doći!

Kad evo ti domalo janjca ide sam iz tora. Kmet uze nož, zakla janjca i sadri. Žena mu navisi vodu i pristavi meso. Kad je janjac bijo gotov, reče Isus:

Svi idimo i blagujmo, ali nijedne koščice nemojmo na stranu baciti!

Kad su blagovali i nasitili se, Isus skupi kosti sa sinije i metnu na sridu. Kosti se sjediniše, janjac oživi i uteče u tor. A Isus reče:

Prijatelju, od ovog janjca Bog će ti dati iljadu ovaca!

Tako je i bilo. Kad dođe Isus drugomu poštenjaku Gavanovu čobanu, zapita šaku vune na put Božji. I ovi čoban reče:

Kad pitaš prijatelju, na put Božji, daću ti ne šaku, nego jedno runce. I ja sam go i odrpan, žena i dica još gore. Kmet sam Gavanov.

To je dosta reći! Svejedno, kad pitaš na put Božji, evo ti cilo runce!

Isus primi runo vune, prikriži rukom i ukaza se cili plast vune prid kućom. Prosjaka nestade, a vuna ostade. Gavan ta dan vazdan novac mirijo i brojijo, i nije ga pribrojijo. Ka puno ga bilo. U brojenju i noć ga zatekla, pa osta na konaku u zapadnim dvorima. Dok je on s novcom se bavijo, nije ni pogleda šta na dvoru biva. Na dvoru crne oblačine

spušćale se do zemlje. Ne vidi se prsta prid očima. Od Bijakove i Zavelima siva i grmi. Gromovi pucaju i Gavana pozivlju zadnji put na obraćenje i skrušenje. Ali sve zaludu. Gavan ne viruje u Boga, nego u novac. Munje i gromovi se približaju, vitrina trese Gavanovim dvorim, Gavan isto u novac pilji. Pod zemljom čuje se tutnjava, zemlja se već trese, Gavan ne more da se rastavi od nonca. Dolazi jeda jaki udarac od potresa, za njim drugi još jači. Kad dođe treći, najjači proside se zemlja. I dvori Gavanovi, i vas novac, i Gavan sa svom svojom službom ode u zemlju. Stvori se Crljeno jezero. Kako su zidovi oko dvora uokruga bili, tako je i jezero okruglo. Zidovi od dvora, za vedra neba i mirne vode, mogu se nazriti i danas u vodi. Ali Gavana nigdi. Gavan se nije ustavijo prvo pakla, a novci i dvori jesu. Iste te noći prosidoše se i istočni dvori i Gavanovica u njima. Vitar, munje, grmljavina i trišnja uplašiše nemilo Gavanovu ženu u istočnim dvorima. Vapije Gavana u pomoć, a Gavana nema. Zove sluga, ni slugu nema. Bave se sami sobom. Prišnija je njima glava nego gospodarica. I dok Gavanovica kriči, plače i jauče, Boga neće u pomoć da zove, jutrošnji prosjak javlja se virnomu i dobromu slugi Gavanovu, i veli mu:

Uzmi tu zovnicu što visi o gredi, u njoj ti je vas najam. I odma biži, ovo će sve otići u propuntu! U elać! Ovo je prokleta kuća i prokleta misto!

Kad to reče, nestade ga. Sluga uze zovnicu i obisi o ramenu. I dok se mislijo, šta će poniti još od svoji stvari, pade mu na pamet, u bešici dite Gavanovo. Skoči do diteta, uze ga u naručaj i biži. Čim izađe iz dvora, utonuše dvori u zemlju i Gavanovica u njima. Kako je sluga biža i dite nosijo, za njim je zemlja tonula i jezero se stvaralo. Tako je postalo Modro jezero zvano i Imocko, ali najviše zvano Gavanovo. Zato je i Modro jezero otišlo u dugljinu, a ne uokruga. Sluga je biža najprvo polju, zatim u zapad, rođenoj kući, jer se u Kamenjaku rodijo. Kad je stiga u Proložac, čuje glas iz oblaka:

Baci dite, ako misliš svoju glavu iznit!

Sluga se ustavi, malo promisli i dite baci. Kako ga baci, zemlja se otvori i proguta dite. Iz zemlje rastvorene udari velika voda, živa voda. Ta se i danas zove 'Utopišće'. Sluga se za ditetom raskaja, ne da mu se ni koraka naprid. Ali opet očuti glas iz oblaka:

Biži dalje, ne žali diteta! Od zla roda nek nije ni poroda!

Malo poviše Gospine crkve u Prološcu imadu dva okrugla i duboka jezerca. Zovu ji danas Grbavčeva jezera. Tu su - kažu - bila dva guvna Gavanova. Niki vele, dva plasta sina. Bili plasti bila guvna, danas su dva jezerca, dva svidoka, kako Bog pedipsaje olost i lakomost. Ispod Donji Vinjana imadu dvi bare, zovu ji danas Krenice i Udovica. I U Krenicam i Udovici bili su zimski torovi Gavanovi. Marva nije kriva što je gospodar pas. Jezera se nisu tu otvorila, ali su se iste noći virovi otvorili i voda marvu podušila. I Krenice i Udovica nesrtno je i prokleta misto. I danas Krenice kada krenu voda dosta šćete učini. A Udovica dosta je žena u crno zavila, i udovicam rano učinila. Istina, niki Udovicu zovu Duovica, ili zbog duova, ili zbog dušenja, ili je to igra riči, ko bi zna. U današnjem Prološkom Blatu, tri su jezera: Provalija, Krenica i Postranjsko jezero. Provalija je malešna, ali duboka. I tu je bilo guvno i pojata Gavanova. U Krenici, snopi i granice. U Postranjskom jezeru, pojate i plasti. Iste noći provali se Provalija, utonu Krenica, i stvori se Postranjsko jezero. Sve što je Gavan drža prida se, te strašne noći, zemlja proguca i voda pokri, a pokriva i danas. Od sedamdeset i sedam čobana, isto toliko kmeta, te strašne noći, pogibe ji sedamdeset i pet čobana i svi kmeti. Pogiboše strašnom smrću, proguca ji crna zemlja, ali ji ne pokri voda, ka Gavana i Gavanovicu. Prid Bogom manje krivi. I to su suva jezera. Od svega Gavanova jedine kokoši ostadoše žive i kokošinjak uzgor. Kokošinjak je Gavanov ima tri tavana. Između Modrog i Crljenog jezera, stare zidine, ne samo da iz zemlje vire, nego se i uzgor drže. Maovina, kupina i bršljan jesu ji poklopili, ali se zidine još drže. Ove zidine narod nazivlje 'Gavanov kokošinjak'.

4.1.1. Versificirana legenda o Imotskim jezerima

Josip Eugen Tomić 1892. godine spjevao je pjesmu o Crvenom jezeru.

*Ovde vas narod o Gavanu pripovida:*⁴⁵

*Eto zemlja tvrda zinu,
A u zemlje utrobinu,
Sve uklete u tren duše
S bijelim dvorim prosjednuše.*

⁴⁵ U Runoviću 2018. kazala mi je Neda Cvitanušić djev Babić, rođena je 1950. u Runoviću.

*Niti kamen na kamenu
Ne osta za uspomenu.
Sad, ko stupi do 'vog mjesta,
Gdje Gavana s dvorim' nesta,
Jezero će naći tamo,
Strahovito, pusto, samo
Radi žarka stijenja svoga
Svijet Crvenim prozvao ga.
Tu, po tamnoj, gluhoj noći,
Ako srca imaš proći,
Uz vilinsku čut ćeš ciku
Vukodlaka strašnu viku,
Dok nad vodom vještice se,
Ko plamteće zublje krijese.
Još ćeš začut iz bezdani
Jauk duša očajani,
Čut ćeš djecu kako cvile,
Kad ih ljute muče vile.
Kosa ti se od straha ježi,
Bjež' čovječe! Otle bježi!⁴⁶*

5. Predaje

Predaja je vrsta usmeno književne priče koja se temelji na vjerovanju u istinitost njezina sadržaja. Golem broj usmeno-proznih oblika prepoznajemo u svetim knjigama kao što su *Biblija*, *Vede* (staronidijsko- sanskrska sveta knjiga), *Kur'an* (sveta knjiga islama) i *Tipitaka* (sveta knjiga budizma). Predaje se mogu kategorizirati prema motivima, tematici, funkciji i dr. Najpoznatija je *Proppova* tematska podjela kojoj nedostaju eshatološke i demonske predaje. Prema Marku Dragiću, predaje dijelimo na povijesne predaje, etiološke predaje, eshatološke predaje, mitske (mitološke) predaje, demonske (demonološke) predaje te pričanja iz života.⁴⁷

⁴⁶ U Imotskom 2018. kazao mi je Slobodan Puljiz, rođen 26. kolovoza 1964. u Imotskom.

⁴⁷ Marko Dragić, *Suvremeni zapisi legendi i predaja u metkovskom kraju*, Hrvatski neretvanski zbornik, 8, Društvo Neretvana i prijatelja Neretve u Zagrebu, Zagreb, 2016, str. 271.

5.1. Demonološke predaje

M. Dragić u svojoj knjizi *Tradicijske priče iz Zagore* definirao je demonološke predaje: „Demonološke predaje u osnovi imaju osobni doživljaj, susret s demonskim (onostranim) bićem. Najčešći demoni u demonološkim predajama su: vještice, stuhe, irudice, kuga, kučibabe, vukodlaci (kodlaci, kudlaci, kozlaci), čaratani, đavao (vrag-ceni ovan, crni pas), orko, mačić, zloguke ptice (gavran, kukviža) te razna plašila, prikaze, utvare.”⁴⁸

5.1.1. Vještice

Prema narodnom vjerovanju vještice prikazuju stvarnu žensku osobu koja je đavlu prodala svoju dušu, a on joj je u zamjenu dao natprirodne moći. Vjerovalo se da one jašu na metli te da imaju dugi ružni nos i grbu na leđima. Okupljale su se noću te bi ulazile kroz ključanice, jele djecu, izazivale razne bolesti i ludilo, gušile pri spavanju. Obzirom na to, može se potvrditi da su vještice bile negativno prikazane i zbog toga ih se je spaljivalo. U Hrvatskoj je njihovo spaljivanje zabranila Marija Terezija 1758. godine.⁴⁹

Kao i svagdje tako su i u Imotskom bile aktualne priče o demonološkim bićima. Ovo je priča o višticama i morama:

Jedne pokladne večeri, sideć oko ognjišta uz bukaru vina i ljudikanje, muž spazi da se nešto čudno događa. Majka mu je sidila s jedne strane ognjišta, a žena s druge s diteton u naručju. Igrale su se s divojčicom i zabavljale je. Odjednon baka reče: „Pr'ni babi!“ i djevojčica priko vatre, ko leptir, pr'ne i odleti baki. Žena ustane iz kreveta, uzjaši na melu i izgovori magične riči: „Ni o drvo, ni o kamen, neg' u Pulju pod orah.“ I kad to reče nestade je. Znatiželjni muž tide za njon, al nije baš točno upantio njezine riči, nego reče: " I o drvo, i o kamen, i tamo di su one ." Kad je izgovorio te riči, neka moćna sila ga uze i s njime omlati sva drvlja i kamenja. Tako izudaran nađe se u nekoj konobi di se ilo, pilo i veselilo. Svega bi u izobilju. Pozdravili su njegov dolazak i primanje u ceh

⁴⁸ Marko Dragić, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017., str. 81.

⁴⁹ Isto, str. 81-82.

te mu ponudili vino iz zlatne čaše. Rekoše mu da ne spominje Presvetoga. On uzme čašu, prinese je usnama i kad je tio srknit, reče: „U ime Isusovo.“ U tom trenu pogasiše se svitla, nestade svega. A on ostade sam, pa pomisli: „Stavit ću bar zlatnu čašu u njidra da bi nešto iskoristio.“ I unde provede besanu noć. Kad ujutro, neki nepoznat čovik otključa konobu i nemalo se iznenadi kad ga je ugleda. Nisu se mogli sporazumit jer su govorili različitim jezicima. Bili su u Italiji. Tada se naš čovik maši rukon u njidra da izvadi zlatnu čašu. Kad tamo, umisto čaše u njedrima je bilo magareće kopito.⁵⁰

5.1.2. Priča o vukodlaku

U Zagori vukodlak nastaje preobrazbom pokojnika koji je za života bio zao. Preobrazba se događa 40. dan nakon smrti pokojnika za vrijeme punog mjeseca. Vukodlak je visokog rasta i snage i pojavljuje se u različitim oblicima. Može se pojaviti kao bijeli čovjek divovskog rasta koji promatra žrtve izvan naseljenog mjesta. Vukodlak napada noću, ne nužno za vrijeme punog mjeseca, najčešće žrtve su osobe koje su se zatekle na otvorenom i nenaseljenom mjestu.⁵¹ Od napada se može obraniti fizičkom snagom, ali to je rijetko jer snaga vukodlaka prelazi snagu prosječna odraslog muškarca. S druge strane, ukoliko se ustanovi napad vukodlaka i detektira o kojem se pokojniku točno radi, može se izvesti kontranapad. Za vrijeme dana treba urezati granu gloga i dobro je naoštriti i oblikovati u kolac. Nakon toga glogov kolac ili trnov kolac se blagoslovi od strane svećenika. Probrana skupina muškarca zatim s kolcem odlazi na grob pokojnika kojeg otvara. Nakon što otvore grob, kolac se zabija u srce pokojnika što će eliminirati vukodlaka.⁵²

Jedne večeri mlađarija se sastala u Mandića kući u Jarčenjaku. Razgovaralo se o svačemu pa i o tome ko je strašljiv. Jedna djevojka je uporno tvrdila da je neustrašiva i da sama u po noći smi otić na groblje. Svi ostali su tvrdili da ne smi i pala je oklada. Jedan mladić joj je reka, ako ona to uradi, da će se s njome oženit. Dat će joj svoj nož koji triba, ko dokaz da je bila u groblju, zabost na određeni grob. Ujutro će svi ostali doć provjerit je li to stvarno i izvršila. Oklada je bila laskava i primamljiva, pa je djevojka bez razmišljanja uzela nož i pošla put šamatorja. Društvo je je čekalo, a kako

⁵⁰ Kazala mi je 2018. spomenuta Mara Puljiz.

⁵¹ Jureta, Ante. Demonska bića u Zagori. *Ethnologica Dalmatica* br. 24 Split, 2017. str. 54.

⁵² Dragić, Marko. Mitski svijet Zagore u kontekstu europske mitologije. *Kultovi, mitovi i vjerovanja na prostoru Zagore*. Split: Kulturni sabor Zagore, Filozofski fakultet u Splitu - Odsjek za povijest i Veleučilište u Šibeniku. 2013. str. 195-227.

*se nije vratila do prvi pitlova, uputili su se na groblje. Iznenadili su se kad su je našli onesvištenu na naznačenom grobu, a pregača joj nožen pribodena za zemlju. Šta se dogodilo? Divojka je bila strašljiva ko i svi drugi, samo je stra potiskivala. Kad je došla na groblje tila je zadatak obaviti što prije. U panici je klekla na grob i zabila nož ali kroz pregaču. Kad se tila podić nije mogla. Misleć da je potežu mrtvi, od stra se onesvistila.*⁵³

5.2. Mitske predaje

Mitske predaje govore o vilama i povijesnim osobama kojima je narod davao nadnaravne moći. Kod njih je karakteristična razrađena fabula, a pripovijedaju se kao memoari.⁵⁴

5.2.1. Vile

Vile se često pojavljuju u svim svjetskim mitologijama. Postoje razne pripovijesti o nastanku vila u Hrvata. Jedna od najčešćih je da su vile duše ubijenih ili prerano umrlih djevojaka i djece. Vile predstavljaju bajkovite ljepotice, oličenje su ljepote i dobrote. Vile su svojim dobročiniteljima ostavljale bogate darove. Činile su zlo jedino kada bi netko odao tajnu da imaju magareće ili konjsko kopito ili kozji papak.⁵⁵ Do sada je poznato jedino u podbiokovskom i zabiokovskom kraju postojanje crnih vila. Te vile napadaju prolaznike gađajući ih kamenjem. Osim toga priča se da su vile nastale i zbog ljudskih grijeha.⁵⁶

Kako je Ivan pomogao vilu

Pokojni Ivan Mašić s Gornji Poda je iša na silo iz gornji Mašića u donje. Kad je se vraća kući jedne večeri, ujtilo ga veliko nevrime. Negdi na po puta čujo je ženski plač. Uza se nije ima nikakvog svitla, samo kišobran. Pokraj puta u drači vidijo je žensko di plače. Pita je je ko je, čija je, a ona je samo vikala: „Pomozi, pomozi...“ i kad je sivnilo

⁵³ Kazala mi je 2018. spomenuta Mara Puljiz.

⁵⁴ Marko Dragić, Tradicijske priče iz Zagore, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017., str. 62.

⁵⁵ Dragić, Marko, Vile u tradicijskim pričama šibenskoga zaleđa, Suvremena pitanja, časopis za prosvjetu i kulturu, XIII, 25, Mostar 2018, str. 132.

⁵⁶ Marko Dragić, Tradicijske priče iz Zagore, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017., str. 63-66.

vidijo je da su joj se duge srebrene kose zaplele u draču. On ju je ispeklja iz drače i odveo svojoj kući. Nije ima nikoga nego mater. Kad su došli, u kući su našli mater i par komšinica. Vila je sidila i grijala se kod komina i sušila se od kiše. Bila je prilipa, ko nijedna cura u njizi u selu. Imala je dugu aljinu, sve do poda, al kad je sidala, vidili su joj magarećije noge. Malo su se poplašili. Davali su joj ist, al ona nije ništa tila uzest. Kad je se nevrime smirilo, pitala je Ivana da je otprati. Rekla je da će je njezini tražit, da mora ić kući. Rekla je da se ona ničega ne boji, nego ćukenja pa da bi da je isprati do na kraj sela. Ivan je upita di je njezina kuća, al ona je cilin puten mučala. Kad su došli na kraj puta rekla je: „Gradina i Stećak, to je naše misto.“ Ujedanput dođe malo vitra i nje nestu.⁵⁷

Marko i vila Mila

Bilo je to još u vrime antikrista. U Ričicama je živijo neki Marko, a ima je još mlađe braće i sestara. Bijo je lip ko jabuka. Jaki, visok -moga je bacit kamen s ramena dvadeset koraka samo malo gluv, pa su ga zato zvali nesritni Marko. Kako je bijo nagluv, stalno je nosijo glavu nagetu na jednu stranu, pa mu je bilo teško naći curu u Ričicama. Kad su mu umrli mater i ćaća, Marko se mora pošto-poto oženit, jer je valjalo dvorit i njega i mlađu dicu u kući. Markov stric, neki Iko, koji je bijo oženjen iz jednog sela ispod Zavelima, nagovori ga da uzme jednu usidilicu, za koju su čuli da je vridna i poštena, da nema nikoga svoga, a isto je lipa ki nagorkinja vila. Samo je malo ševala u jednu nogu, pa je zato i ostala usidilica, a to nesritnom Marku nije smetalo, jer je i on ima valingu. Tako je i bilo. Negdi iza Dušnog dana, nesritni se Marko, zajedno s proscima uputi pod Zavelim po curu. I sve je to dobro prošlo, doveli oni curu kući, a strina mu vesela, a kako i ne bi, sad će se imat ko brigat za nj i za kuću. Mlada je bila radišna, sve bi začas obletila i uradila i ništa joj nije bilo teško, još je i strini pomagala kad god je šta tribalo. Svi su u selu govorili da nije moga nać bolju. Prve godine nevista, a zvala se Mila, nije išla u tuđe kuće sidit, pa su joj počeli zamirat. Tek se druge zime malo oslobodila i sa strinon bi se uputila u komšiluk. Kad je već zima stegla i žene su se počele češće sastajat jedna kod druge, da malo prikrate noć i

⁵⁷ Kazala mi je 2018. spomenuta Mara Puljiz.

pomognu jedna drugoj u rađi. Tako je jedne noći bura puvala ko nikad, a misečina bila ko dan. Nekoliko je žena u jednoj kući sidilo i manilo kukuruz, a s njima je bila i mlada. Sidila je podalje od šporeta, kod vrata i pokrila noge traverson. U jedan čas, od silne bure, otvoriše se vrata i traversa joj spade s nogu. Kad druge žene vidiše da mlada ima jednu magareću nogu, skočiše se i povikaše od stra, a mlada ko vitar, pobiže priko vrata niz rivine i više je nikad niko nije vidijo. Markova dorata su našli u proliće, mrtva u Sklopinama.⁵⁸

6. Poslovice

„Poslovica je najminijaturnije književno djelo. Poslovicom se prenosi znanje koje jezgrovito karakterizira osobe, događaje i pojave. Karakter poslovica je utilitaristički i didaktički.“⁵⁹ Osim toga imaju i općenacionalni karakter. „U hrvatskoj povijesti književnosti poslovice su nazivane: *proričja, priričja, pririč, priričak, mudroslovice, izreke; gnomi, sentence, sentencije*. Poslovice se mogu razvrstati na više načina. Najčešće se svrstavaju po značenju, ali i po vremenu zapisivanja. Česta je abecedna klasifikacija. Mogu se tematski klasificirati.“⁶⁰

*Dobru konju stotinu mana,
a rđavu samo jedna - ne valja.
Dođe jednog dana do stožine.
Dok moreš, dobar si.
Dok si zdrav i voda ti je slatka.
Drži vodu dok majstori odu.
Dug jezik dobije deblji kraj.
Duga dana, u zla gospodara.
Eto kuma, da će i dva ujma.
Gradi kotac, ko i ti otac.
Ili kučku ubit ili žrtvanj razbit.
I od znana zelja boli glava,*

⁵⁸ Isto.

⁵⁹ Marko Dragić, *Stolačka i neumaska suvremena paremiografija*, Stolačko proljeće, Godišnjak za povijest i kulturu, XIII, Matica hrvatska. Stolac, 2015., str. 114.

⁶⁰ Isto, str. 114.

*a od neznana i srce i glava.
Iskrivi i ruku kad mu triba.
Iz opanaka, skoćio u čizme.
Ispruži se koliko si dug.
Il' je đava u livome kolu,
il' u desnom volu.
Jače selo od medvida.
Jedna šćeta, sto grija.
Ko liti laduje, zimi gladuje.
Ko je dužan i na Božić je tužan.
Umiljato janje dvije majke doji.
Ko do podne s vragom tikve sadi,
od podne mu se o glavu razbijaju.
Nezvanu gostu, misto je iza vrata.
U mlinu se dvaput govori.
Koga je molit nije ga srditi.
Boj se psa koji reži, a ne koji laje.
Ne budi svakom loncu poklopac.
Ne kupi se klas po lanjskoj strnini.
I dva loša svladaše Miloša.
Što je pravo i Bogu je drago.
Ko rano rani dvije sreće grabi.
Prijatelj se u nevolji poznaje.
Bez alata nema ni zanata.
Bolje se zavaljivati od umora, nego od gladi.
Ko malo sije, malo će i žeti.
Ko piva zlo ne misli.
Ako je priša umrit, nije zakopati.
Ko žuri, vrat lomi.
Koliko ljudi toliko ćudi.
Ni prsti na ruci nisu jednaki.
Dođe vrag po svoje.
Trbuhom za kruhom.
Nije kuća tisna di čeljad nije bisna.*

*Dogovor kuću gradi.
Di ima dima ima i vatre.
Neka svoga i u gori vuka.
Ko pita ne skita.
Od šale glava ne boli.
U radiše svega biše, u štedišu još i više.
Zaludu mliko u krave kada nema uprave.
Svaki cigo svoga konja hvali.
Sve u svoje vrime.
Ko radi ne boji se gladi.
Čovika moreš privariti, Boga nećeš.
Radi čoviče šta oćeš,
ali nećeš doklen oćeš.
Darovanu konju ne gledaj u zube.
Sto prijatelja nije dosta,
jedan neprijatelj i suviše je.
Gradi kuću u svakom selu.
Kućni prag, najviša planina.
Jače selo od medvida.
Složna braća kuću grade.
Ko ne štedi u mladosti,
prosjak je u starosti.
Ko psuje život truje.
Svaki je početak težak.
Čuvaj se kršćanina koji u crkvu ne ide
i Turčina koji se ne klanja.
Sedam je kora na seljačkom krovu.
Dobra žena, najveće blago.
Žene i lule ne daji nikome.
Ko je bliže vatre, bolje se ogrije.
Vidila žaba di se konji kuju, pa i ona digla nogu.
Ko se čuva i Bog ga čuva.
Teško kapi na ćelavoj glavi
i nogama pod manitom glavom.*

Poštena djevojka, valjala majka.
Što mlad nauči, star ne oduči.
Glad očiju nema.
Od sv. Vrane, nesta u polju rane.
I crna krava bilo mliko daje.
Niko se nije naučen rodio.
U laži su kratke noge.
Ko istinu govori Boga vali.
Niko nije brez pogriške.
Ovca koja bleji zalogaj gubi.
Lako je govoriti, al' teško je raditi.
Ne daje oni koji ima,
već oni koji se naučio davati.
Svako čudo za tri dana, a sramota za vika.
Goveda se vežu za rogove, a ljudi za jezik.
Komu je sv. Petar kum, lako mu je u raj unići.
Ako laže koza, ne laže rog.
Bez sunca nema ogrijanja.
Bolje manje, a slađe.
Braća su dobro, dok se ne podile.
Braća se ne dile na Božić.
Crn mu obraz, ko u kučke taban.
Ćerku kara, snaši prigovara.
Ćoravu namigivati i gluvi podvikivati - ne vridi.
Čekaj magare, dok trava ne naraste.
Da što slip želi, nego očiju.
Daš mu prst, on cilu ruku.
Dala bi majka da ima.
Danas ovako, sutra oće onako.
Di laž ruča, tu ne večera.
Dlanom se sunce ne da sakriti.
Do po čanjka s tobom kusa,
od po čanjka, nabit će ti ga na glavu.

Rječnik

A

aljina- haljina

B

bašta- vrt

bilon- bijelom

bisna- bijesna

C

crljeno- crveno

Č

čarna- crna

Ć

ćukenja- psi

D

danon- danom

dugljinu- duljinu

DŽ

džudije- sudci

F

faljen- hvaljen

J

jidu-jedu

jon- joj

K

komšiluk- selo

M

manitom- ludom

melu- metlu

N

nano- na ono

O

odgoniš- odvoziš

P

pivac- pijetao

prišnija- bitnija

S

sinije- stari stol od drveta

spušćale- spuštale

srknit- popit

⁶¹ U Imotskom 2018. kazao mi je Slobodan Puljiz, rođen 26. kolovoza 1964. u Imotskom.

G

grišne- grešne

I

ilo- jelo

Škutor - pogrđni naziv za stanovnike Imotske krajine

T

tica - ptica

tisno - tijesno

traverson- pregača

U

unde- ondje

utrobinu- utrobu

V

valingu- manu

Z

zlamenita- znamenita

zovnica- torba

Ž

žrtvanj- žrtvenik

Š

šamatorja- groblje

ščeta- šteta

7. Zaključak

Usmena književnost svjedoči o životu ljudi, običajima i tradiciji koja se je prenosila stoljećima. Iz tih priča i predaja možemo doznati štošta o životu kakav je bio nekada pa i zaključiti da su ljudi iako vjernici bili jako praznovjerni. Vjerovali su u vile, vještice, vukodlake i slično. Danas toga nema, rijetki su oni koji vjeruju u mitološka bića. Radeći ovaj rad shvatila sam kako je zapravo narodna predaja jako važna i da se treba čuvati jer to je nešto posebno što nas povezuje s našom prošlošću. Svi kazivači bili su od velike pomoći i možemo im biti neizmjerljivo zahvalni jer su podijelili svoja znanja i svoje priče sa autoricom ovoga rada. Sama izrada ovoga rada nije toliko važna koliko je važan proces nastajanja jer je se moglo dosta naučiti o životu, o svojim korijenima.

„Sve ti je Amerika, di nije ovo naši kamen, ovi ždral, ovo naše sunce, i slavići i vrane, naše vrisi, naša misečina. Sve ti je Amerika. Svudi ti se manta, a ovdje bistri. Svudi pijano teturaš, a ovdje, Matane, ovdje živiš. Ja tamo nisam živila“

To su riječi Vrtirepke, žene koja je uvijek žalila za svojim krajem i običajima u dalekoj Americi. Tako i danas, svi oni koje život odnese dalekim putevima s radošću i ponosom vraćaju se u svoje zavičaje tamo gdje su odrasli. To su mjesta gdje pripadaju, koje vole i zauvijek nose u srcima. Običaji su najvažniji jer baš zbog tih običaja ostajemo najviše povezani sa svojim krajem i svojom obitelji.

Izvori

Vlastiti terenski zapisi

Kazivači:

Prva kazivačica zove se Neda Cvitanušić rođena Babić. Rođena je 02. srpnja 1950. u Runoviću. Živjela je s ocem, majkom i sedmero braće i sestara na Umljanima. Umljani su zaseok u Runoviću, koji se je nalazi na vrhu Mračaja. Kada je navršila osamnaest godina udala se je za Ivana Cvitanušića s kojim je dobila troje djece. Nakon nekog vremena dobili su prvo dijete, kćer Gordanu, zatim Ivanu i sina Josipa. Ivan je radio u Njemačkoj dok je Neda živjela s djecom u Runoviću i brinula se za njih. Obe kćeri su danas udate ali sin se nije oženio. Prva kćer ima petero djece od kojih sam ja prva kćer, dok druga ima četvero djece. Neda danas ima 68 godina i sretno živi sa svojim sinom u Runoviću.

Drugi kazivač je Slobodan Puljiz. Rođen je 26. kolovoza 1964. u Imotskom. Odrastao je sa roditeljima, tri brata i sestrom u Runoviću. Najmlađi je od svoje obitelji i kao takav dosta je vremena kao dijete provodio sa starijima pa je zapamtio neke folklorne pjesme. Kao mladić ostao je bez roditelja i neko vrijeme živio sa svojom bakom. Osnovao je svoju prijevozničku tvrtku i bavio se vožnjom kamiona. 1996. godine upoznaje Gordanu Cvitanušić te se žene 1998. godine. Iste godine dobili su i prvo dijete, odnosno mene. Slobodan je još uvijek u skladnom braku s Gordanom i imaju petero djece.

Mara Puljiz (djevojačko Kuštra) rođena je 15. kolovoza 1932. godine u Runoviću. Kao mlada udala se je za Josipa Puljiza te s njim dobila dva sina, Marijana i Ivana. Marijan sada živi u Novskoj sa svojom suprugom te imaju dvije kćeri i troje unučadi, dok Ivan živi sa svojom majkom u Runoviću. Josip je nažalost preminuo.

Kao i u svakoj obitelji, molitve su bile sastavni dio života te se je svaku večer cijela obitelj molila zajedno. Mara je podijelila s nama nekoliko molitva koje su njena svakodnevica.

Literatura

1. Barać, Ivana, *Veliki tjedan u crkveno- pučkoj baštini širokobriješkoga kraja*, Croatica et Slavica Iadertina, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Vol.10, No. 10/2, Sveučilište u Zadru, 2014. str. 375.-385.
2. Bošković-Stulli-Maja, *Usmeno pjesništvo u obzorju književnosti*, MH, Zagreb, 1984.
3. Botica, Stipe: *Biblija i hrvatska tradicijska kultura*, Školska knjiga, Zagreb, 2011.
4. Braica, Silvio, *Poklade, korizma: ciklus godišnjih običaja*, Etnografski muzej, Split, 2003.
5. Dragić, Marko, *Štovanje sv. Josipa u hrvatskoj crkveno-pučkoj baštini*. Nova prisutnost: časopis za intelektualna i duhovna pitanja, XIII (2), Kršćanski akademski krug (KRAK). Zagreb, 2020., 145-170.
6. Dragić, Marko, *Suvremena etnografija tradicijske kulture Hrvata u jablaničkom kraju*. Hrvati Jablanice prošlost, sadašnjost, budućnost. Jablanica – Mostar, 2019. 329-361.
7. Dragić, Marko, *Vile u tradicijskim pričama šibenskoga zaleđa*, Suvremena pitanja, časopis za prosvjetu i kulturu, XIII, 25, Mostar 2018, 132-151.
8. Dragić, Marko, *Irudica u hrvatskome folkloru*, Croatica et Slavica Iadertina, 13 (1), Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2017. 135-155.
9. Dragić, Marko, *Suvremena etnografija usmenih lirskih pjesama u Ogorju i okolici*, Župa Ogorje (Putovima života i vjere između Svilaje i Moseća), Kulturni sabor Zagore et. alt. Split, 2017., str. 499-522.
10. Dragić, Marko, *Tradicijske katoličke molitve u Ogorju i okolici*, (Putovima života i vjere između Svilaje i Moseća), Kulturni sabor Zagore et. alt. Split, 2017., str. 655-689.

11. Dragić, Marko, *Tradicijske priče iz Zagore*, Književni krug Split; Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split 2017.
12. Dragić, Marko, *Legende i svjedočanstva o čudotvornoj slici Gospe Sinjske*, Croatica et Slavica Iadertina 12 (1), Sveučilište u Zadru, Odjel za kroatistiku i slavistiku, Zadar, 2016., 153-177.
13. Dragić, Marko, *Predaje i legende Hrvata u jablaničkom kraju*, Suvremena pitanja 22, Mostar 2016. 67-87.
14. Dragić, Marko, *Suvremeni zapisi legendi i predaja u metkovskom kraju*, Hrvatski neretvanski zbornik, 8, Društvo Neretvana i prijatelja Neretve u Zagrebu, Zagreb, 2016, 261-278.
15. Dragić, Marko, *Stolačka i neumaska suvremena paremiografija*, Stolačko proljeće, Godišnjak za povijest i kulturu, XIII, Matica hrvatska. Stolac, 2015., str. 111.-127.
16. Dragić, Marko, *Starozavjetni motiv Sodome i Gomore u Bakulinom Šematizmu i u suvremenom pripovijedanju u Hercegovini*, Zbornik o Petru Bakuli, Hrvatski studiji Sveučilište u Zagrebu, Zagreb, 2013, str. 75-97.
17. Dragić, Marko, *Mitski svijet Zagore u kontekstu europske mitologije*, Kulturni sabor Zagore, *Kultovi, mitovi i vjerovanja na prostoru Zagore*. Filozofski fakultet u Splitu - Odsjek za povijest i Veleučilište u Šibeniku, Split 2013., str. 195-227
18. Dragić, Marko, *Veliki petak u sakralnoj baštini bosansko-hercegovačkih Hrvata*, Muka kao nepresušno nadahnuće Passion as an Inexhaustable Source of Inspiration for Culture, br. VI., Pasijska baština Bosne i Hercegovine 2, Passion Heritage of Bosnia and Herzegovina 2, Zbornik radova VII. i VIII. međunarodnog znanstvenog simpozija Proceedings of Seventh and Eight International Scientific Symposium Vitez, Zagreb, 2012., str. 332.-372.
19. Dragić, Marko, *Sveta Bernardica u hrvatskoj usmenoj lirici*, Suvremena pitanja, 14, časopis za prosvjetu i kulturu, Matica hrvatska Mostar & Fakultet prirodoslovno-matematičkih i odgojnih znanosti, Mostar, 2012., str. 85-99.
20. Dragić, Marko, *Poetika i povijest hrvatske usmene književnosti*. Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu, Split, 2008.
21. Dragić, Marko, *Hrvatska usmena književnost Bosne i Hercegovine, lirika, epika, retorika*, MH u Sarajevu, HKD Napredak Sarajevo, Sarajevo, 2006.
22. Jureta, Ante. Dmonska bića u Zagori. *Ethnologica Dalmatica* br. 24. Etnografski muzej. Split, 2017. str. 43-57.

23. Kekez, Josip, *Usmena književnost*, u Škreb – Stamać, *Uvod u književnost*, IV. Poboľjšano izdanje, Globus, Zagreb, 1986.
24. Kutleša, fra Silvestar *Život i obiĉaji u Imoĉkoj krajini*, Matica hrvatska ogranak Imotski, Imotski 1997.
25. Marinović, Ivana, Mitske predaje u suvremenim pripovijedanjima širokobriješkog kraja, Bosna Franciscana, Ćasopis franjevaĉke teologije Sarajevo, godina XXVII, br. 50, Sarajevo, 2017. 293.-316.
26. Marinović, Ivana, Suvremeni zapisi demonoloških predaja i vjerovanja na podruĉju Širokog Brijega, Bosna Franciscana 51, Ćasopis franjevaĉke teologije Sarajevo, 2019. 193-220.
27. Mijatović, Anđelko, *Ganga; pismice iz Hercegovine, Imotske krajine, od Duvna, Livna i Kupresa*, Naša ognjišta, Duvno, 1973.
28. *Usmene lirske pjesme*, priredio Stipe Botica, SHK, Zagreb, 1996.
29. *Usmene pripovijetke i predaje*, priredila Maja Bošković-Stulli, SHK, MH, Zagreb 1997.
30. *Zlatna knjiga hrvatske narodne lirike*, sastavio Krešimir Mlač, MH, Zagreb, 1972.
31. Širić, Josipa. 2015. Motivski svijet demonoloških predaja u suvremenoj etnografiji posušškoga kraja, *Croatica et Slavica Iadertina*, 10 (2). Zadar: Odjel za kroatistiku i slavistiku, Sveučilišta u Zadru, 387-398.

Mrežni izvori:

1. file:///C:/Users/Matea/Downloads/culjak_kristina-dipl-finalna_ver.pdf
(pristup 22.07.2020.)
2. https://archive.org/stream/tradicijska_kulturna_bastina_u_imotskoj_krajini-diplomski_rad_2018-marijana_rako/tradicijska_kulturna_bastina_u_imotskoj_krajini-diplomski_rad_2018-marijana_rako_djvu.txt (pristup 25.07. 2020.)
3. <https://repozitorij.ffst.unist.hr/islandora/object/ffst:671/datastream/PDF/view>
(pristup 01.08.2020.)

SUVREMENA ETNOGRAFIJA USMENOKNJIŽEVNIH VRSTA U IMOTSKOJ KRAJINI

Sažetak

U ovom radu prikazani su usmenoknjiževni oblici koji su bili najučestaliji u Imotskoj krajini. Danas postoji velika opasnost od nestajanja i zanemarivanja usmene baštine i zbog toga je jako važno zapisivati i dalje te oblike kako bi se mogli prenositi s koljena na koljeno. Slušajući svoje starije, mlađi naraštaji su učili i oponašali njihovo pjevanje te se ono tako sačuvalo sve do danas. To je na neki način naše blago jer nas povezuje s našim precima i tako ostajemo u doticaju s njima. Demonološke predaje u osnovi imaju osobni doživljaj, susret s demonskim (onostranim) bićem. Postojala su razna vjerovanja u mitološka bića i dosta je pjesama utemeljeno upravo na tim pričama. Osim toga postoje i zapisi kršćanskih molitava koje i dan danas naše bake mole. U njima možemo primijetiti duboku religioznost koja postoji u hrvatskom puku jer je se naša vjera sačuvala kroz stoljeća. U Runoviću već dugi niz godina postoji tradicijsko nošenje križa na Veliki Petak. Običaji su najvažniji jer baš zbog tih običaja ostajemo najviše povezani sa svojim krajem i svojom obitelji.

Ključne riječi: usmena baština, mitološka bića, molitve, vjera, običaji.

ORAL-LITERARY INHERITANCE IN ETHNOLOGICAL CONTEX IN IMOTSKI REGION

Abstract

Oral-literary forms are shown in this work that were common in Imotski region. Today there is a great danger of the disappearance and neglect of oral heritage and because of that it is very important to continue writing down these forms so they can be passed from generation to generation. Listening to their elders, the younger generations learned and imitated their singing, and it has been preserved to this day. It is in a way our treasure because it connects us with our ancestors and so we stay in touch with them. Demonological traditions basically have a personal experience, an encounter with a demonic (otherworldly) being. There were various beliefs in mythological beings and a lot of songs are based on these stories. In addition, there are records of Christian prayers that our grandmothers still pray today. In them we can notice the deep religiosity that exists in the Croatian people because our faith has been preserved through the centuries. In Runović, there has been a traditional carrying of the cross on Good Friday for many years. Customs are the most important because it is because of these customs that we remain most connected to our region and our family.

Key words: oral heritage, mythological beings, prayers, faith, customs

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja MATEA PULJIZ, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja sveučilišnog/e prvostupnika/ce POVIJEST/HRVATSKI JEZIK, izjavljujem da je ovaj završni rad rezultat isključivo mojega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio završnog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga završnog rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 18.09.2020.

Potpis

Matea Puljiz

Obrazac I.P.

Izjava o pohrani završnog/diplomskog rada (podcrtajte odgovarajuće) u Digitalni
repozitorij Filozofskog fakulteta u Splitu

Student/ica: MATEA PULJIĆ
Naslov rada: SUVREMENA ETNOGRAFIJA KNJIŽEVNOSTI, ETNOLOGIJE I VRSNA U
Znanstveno područje: HUMANISTIČKE ZNANOSTI IMOTSKA KRAJINA
Znanstveno polje: FILOLOGIJA/KROATISTIKA
Vrsta rada: ZAVRŠNI RAD

Mentor/ica rada:

prof. dr. sc. Marko Dragić

(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje)

Komentor/ica rada:

dr. sc. Nikola Sunara

(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje)

Članovi povjerenstva:

dr. sc. Nikola Sunara

(ime i prezime, akad. stupanj i zvanje)

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor (autorica) predanog (završnog) diplomskog rada (zaokružite odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uredenog rada. Slažem se da taj rad, koji će biti trajno pohranjen u Digitalnom repozitoriju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17), bude:

- a) rad u otvorenom pristupu
 - b) rad dostupan studentima i djelatnicima FFST
 - c) široj javnosti, ali nakon proteka 6 / 12 / 24 mjeseci (zaokružite odgovarajući broj mjeseci).
- (zaokružite odgovarajuće)

U slučaju potrebe (dodatnog) ograničavanja pristupa Vašem ocjenskom radu, podnosi se obrazloženi zahtjev nadležnom tijelu u ustanovi.

Mjesto, nadnevak: 18.09.2020.

Potpis studenta/studentice: Mateja Puljić

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O KORIŠTENJU AUTORSKOG DJELA

kojom ja MATEA PULJIZ, kao autor/ica završnog rada dajem suglasnost Filozofskom fakultetu u Splitu, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj završni rad pod nazivom

SUVRJEMENA ETNOGRAFIJA KNJIŽEVNOUMJETNIČKIH
VRSTA U IMOTSKOJ KRAJINI

koristi na način da ga, u svrhu stavljanja na raspolaganje javnosti, kao cjeloviti tekst ili u skraćenom obliku trajno objavi u javnoj dostupni repozitorij Filozofskog fakulteta u Splitu, Sveučilišne knjižnice Sveučilišta u Splitu te Nacionalne i sveučilišne knjižnice, a sve u skladu sa *Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima* i dobrom akademskom praksom.

Korištenje završnog rada na navedeni način ustupam bez naknade.

Split, 18.09.2020.

Potpis

Matea Puljiz